

# DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl: 16, Dönem: 2022/Bahar, Sayı: 30

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003



YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

## Grammatica Turcico-Latina'nın Yayımı Üzerine Görüşler

Telatar, Fafo; Tokay, Yaşar; Besli, Nurdan (2020). *Ali Ufkî Bey (Alverti Bobovy). Grammatica Turcico-Latina (1666)*. Ankara: Grafiker. 278 s. ISBN: 978-605-2233-97-9.

### Mustafa Argunşah

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri / Türkiye

e-posta mustafargunshah@gmail.com

orcid 0000-0003-4439-1341

### Atıf

Citation

Argunşah, Mustafa (2022). Grammatica Turcico-Latina'nın Yayımı Üzerine Görüşler.

*Dil Araştırmaları*, 30: 297-313

### Başvuru

Submitted

08.02.2022

### Revizyon

Revised

02.03.2022

### Kabul

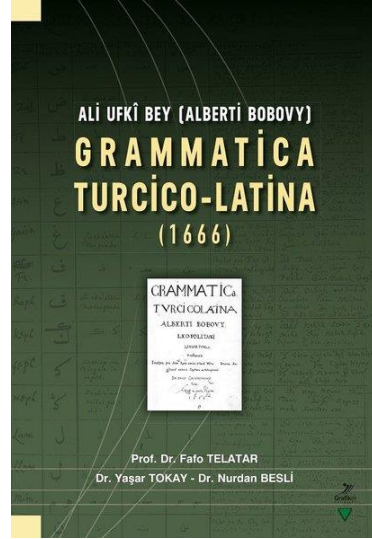
Accepted

05.03.2022

### Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2022



*Dâr-ı dünyâ bir müsâfirhânedür  
Göç yarağın görmeyen divânedür*

## 0. Giriş

Osmanlı Türkçesinin özellikle ses bilgisinin tespitinde Avrupalı seyyah, gramerci ve sözlükçülerin hazırladıkları Latin harfli eserler büyük önem taşımaktadır. Bunların birçoğu Osmanlı ülkesine seyahat edecek veya bu ülkede görev yapacak kişilere rehber

kitap olarak hazırlanmıştır. Alberti Bobovy (Ali Ufki Bey) tarafından 1666 yılında yazılan *Grammatica Turcico-Latina* da böyle bir eserdir.

Eseri incelerken, ön kapaktan önceki boş sayfalarda başkaları tarafından alt alta iki kez yazılmış olan yukarıdaki beytin kitabın bu yayımında,

*Dār-ı dünyā bir müsāfir hānedür*

*Güç yarağın görmeyen dīvānedür*

biçiminde okunduğunu ve günümüz Türkçesiyle nesre, “Dünya evi, insanlar için bir misafirhanedir; insanoğlu, gücün gerekliliklerini görmeyen bir divanedir.” (s. 33) biçiminde çevrildiğini gördüm. Aynı beyit ve çeviri, eserin inceleme bölümünde “*Grammatica Turcico-Latina* Nasıl Bir Düzenle Hazırlanmıştır?” başlığı altında da (s. 25) kullanılmıştır. Özgün metinde “yazma 2” sayfasında iri Arap harfleriyle yazılan bu beytin eseri hazırlayanlar tarafından anlaşılmadığı, *göç* okunması gereken kelime *güç* okununca çevirinin de asıl anlamdan uzaklaştığı görülmektedir. Bu örnekle, Arap harfli Türkçe metinleri yayımlayanların Eski Türkçeden başlayarak çağdaş lehçelere ve diyalektlere kadar dilimizin bütün devirlerinin söz varlığına ve gramer yapısına hâkim olmaları gerektiği bir kez daha anlaşılmaktadır. Çok önemsiz gibi görünen, küçük bir ö/ü farklılığı bile gerçek anlamın yerini metin bağlamıyla hiçbir ilgisi olmayan bambaşka bir anlamın almasına sebep olabilmektedir. Bu da bir kez daha göstermiştir ki, Arap harfli metinleri okumak ve anlamak dışarıdan bakılınca çok kolay ve basit bir iş olarak görülebilir, fakat bir metni hakkını vererek yayımlamak oldukça meşakkatli bir iştir.

Beyti bir kez daha çevirelim:

“Dünya evi bir misafirhanedir, (ahirete) göç hazırlığı yapmayan divanedir.”

*Göç yarağı* veya *yol yarağı görmek* Türkçede yaygın olarak kullanılan ve “göç hazırlığı, yol hazırlığı yapmak, yol için gerekli şeyleri hazırlamak” anlamlarına gelen bir söz öbeğidir. Tarihî metinlerde “hazırlık; teçhizat, silah vb.” anlamları olan *yarağ* kelimesi *savaş / uruş yarağı* “savaş hazırlığı; savaş malzemesi”, *çeri yarağı* “silah, cephane” gibi tamlamalarda da kullanılmaktadır. Bu isimden *yarağlan-* fiili de türetilmiştir.

## 1. Eserin Hakkında Birkaç Söz

Eser, kendisini “Türk dili uzmanı” olarak tanıtan Alberti Bobovy tarafından İstanbul’da, 1666 yılı Eylül sonlarında yazılmaya başlanmıştır. Kitabın sonunda bitiş tarihi bulunmamaktadır. Fakat eserin baş tarafındaki boş sayfalara yazılan 28 Mart 1667, 3 Nisan 1667 tarihlerinden anlaşıldığına göre, başlangıçtan kısa bir süre sonra tamamlanmış olmalıdır. Avrupa’dan esir olarak Osmanlı ülkesine getirilen ve Müslüman olduktan sonra Ali Ufki adını alan yazarın başka eserleri de bulunmaktadır. Yazarın özellikle bu eseri, başta Meninski olmak üzere Osmanlı Türkçesi grameri yazarları için kaynak oluşturmuştur. Basılmamış olan eserin tek nüshası Oxford’da Bodleian Kütüphanesi’nde Mr. Hyde 43 (BPD 1787) kaydıyla yer almaktadır (Telatar vd. 2020: 6).

Dr. Yaşar Tokay ve Dr. Nurdan Besli tarafında hazırlanan bu eserdeki Latince çeviriler Prof. Dr. Fafö Telatar tarafından yapılmıştır. Çalışmanın 1. Bölüm'ünde eserin yazarı Alberti Bobovy (Ali Ufki Bey)'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından 1533 yılında ilk Türkçe grameri yazan Filippo Argenti'nin eserinden 1680 yılında yazılan Meninski'nin eserine kadar Avrupa'da yazılan dokuz Türkçe gramer kitabı ve yayımları tanıtılmıştır. Daha sonra Bobovy'nin eserinin dili üzerinde durulmadan doğrudan metin ve çevirisinin verildiği 2. Bölüm'e geçilmiştir. Bu bölümde Arap harfli metinlerin çeviri yazısı yapılmış, Latince olan açıklamalar ve Türkçe cümlelerin anlamı Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Yazarlar çalışmanın sonunda Latince-Türkçe Gramer Terimleri Sözlükçesi (s. 165-167) ve Türkçe metinlerde geçen kelimelerin gramatikal dizinini vermişlerdir. Yalnız kitabın başında metinlerden önce yer alan ve başkaları tarafından eklenen kelime ve cümlelere ait sözler bu dizinde yer almamıştır. Kitabın sonunda eserin tıpkıbasımına yer verilmişse de bir sayfaya dört sayfalık özgün metin sığdırıldığı için metinler kullanılamayacak kadar küçüktür. Eğer tıpkıbasımlar okuyucular tarafından kullanılamayacaksa kitabın arkasında yer almasına gerek yoktur. Ancak bu tür kitapların akademik camiaya hitap ettiği düşünüldüğünde kullanışlı bir tıpkıbasımın bulunmasının elzem olduğu görülür.

17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin modern bir grameri olan bu kitap, 53 yapraktan (106 sayfa) oluşsa da yalnız 97 sayfasında metin bulunmaktadır. Kitap, ses bilgisiyle başlamakta, şekil bilgisiyle devam etmektedir. Eserdeki Türkçe harf hareketleri ve sesler hakkındaki giriş bilgileri bugünkü modern gramerlerle örtüşmektedir. Yazar, hareke, noktalar, cezim ve şedde işaretlerini tanımladıktan sonra "Türkler, Farslar ve Arapların Kullandığı Doğu Alfabeti Şeması" başlığı altında eliften başlayarak /y/ harfine kadar 35 harfin adını, harf biçimlerini, kelime başında, ortasında ve sonundaki yazımlarını vermiş, ardından bir iki cümleyle harfin hangi dillerde bulunduğunu belirtmiş ve her biri için 3-4 kelime örneklemiştir. Mesela art damak n'sini (sağır kef) "nef (neph)" olarak adlandırmış, harfi kef üzerinde üç nokta ile göstermiş, "üzerine üç nokta eklenerek kullanılır" diye açıklama yapmış, ortada ve sondaki kullanımlarının yerini boş bırakarak kef gibi olduğuna işaret etmiştir. Yazar art damak n'sini tanımlarken "İtalyanca Gniocco kelimesinde *gn* sesi için kullanılır. Özellikle Türkçe kelimelerde görülür" bilgisini vermiş ve Arap harfleriyle *beñ* (begn) "ben, siyah leke" (yayımlayanlar *beg* "bey" okumuşlar), *senüñ* "senin (ilgi durumu eki)" (yayımlayanlara göre iyelik eki) ve *benzemek* (begzemek) "benzemek" (Bobovy 1666: 9a) örneklerini göstermiştir.

Kitabın en hacimli bölümü fiillere ayrılmıştır. "Fiil (De Verbo)" başlığı altında fiil konusu etraflıca işlenmiştir (yazma 11-23). Bölüme fiilleri etken-edilgen biçiminde ayırarak başlayan yazar, her fiilin *-mek* ya da *-mak* ekiyle bitirildiğini, fiil çekimlerinin bu ekleri atarak yapıldığını örneklerle anlatmıştır. Yazar, fiil bahsini geniş zaman, geniş zamanın hikâyesi, geçmiş zaman, geçmiş zamanın hikâyesi, gelecek zaman, emir, şart, istek çekimleriyle devam ettirir. Bu bölümlerde Bobovy'nin konuya son derece hâkim olduğu görülür. Kiplerin birleşik çekimlerini teferruatlıca vermesi de bunu göstermektedir. Fiil bahsi, zarf-fiiller, sıfat-fiiller, edilgen fiiller ve çekimleri, ettirgen fiiller ve çekimleri, işteşlik fiili, yardımcı fiiller, bildirme ekleri, *değil*'in çekimleri, *var/yok* çekimlerini de içermektedir.

Eserde isim konusu da en az fiil konusu kadar teferruatlı işlenmiştir. İsmi tanımlayıcıyla başlayan bu bölüm ismin oluşumu ve ismin türleri ile devam etmektedir. Yazar, isimleri basit ve türemiş isimler olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra basit isimleri topluluk isimleri, üleştirme isimleri, bütünlük bildiren isimler, bölünmüşlük bildiren isimler, soru bildiren isimler, cevap bildiren isimler olarak altı grupta inceler. Bunlara özel isimlerle bir bölgenin ya da bölge sakinlerinin adını biçimlendiren isimleri de ekler. Türemiş isimleri ise fiilden türemiş isimler ve isimden türemiş isimler olarak iki grupta verir ve her birini örneklendirir. İsimlerde olumsuzluk ve çokluk yapıları gösterildikten sonra ismin hâlleri konusuna girilir. Yazar, yalın, ilgi, yönelme, belirtme (yükleme), seslenme ve ayrılma hâli olmak üzere ismin altı hâlini çokluklarıyla birlikte tanımlar ve örneklendirir. Zarflar başlığı altında ise yer zarfları ve zaman zarfları yer alır. Bağlaçlar ve son takılar (edatlar) genişçe işlendikten sonra başlayan ünlemler bölümü de 12 başlık altında verilir.

Kitabın bundan sonraki kısmında bazı çağdaş gramerlerde dahi bulunmayan teferruata sahip bir bölüm yer almaktadır. Yazar burada anlamdan hareket ederek çeşitli başlıklar altında cümle örnekleri vermiştir. Güzel sözler (dua sözleri), kovma/defetme, kızgınlık/öfke, teşvik etme/tahrik etme/alevlendirme, yakarma, avutma/avunma, yemin etme, itaat etme/boyun eğme/teslim olma/gereğini yapma, gülme, ümit etme/umma, sessiz olma, üzülmeye, kabullenme, konu/olay/şey, cevap verme ile ilgili cümle örnekleri gösterir, ayrıca bunlar için bazen açıklamalar da yapar.

Kitapta cümle bahsi de epey yer tutmaktadır. Önce fiilin tamlayıcılar ile kullanımı konusu onlarca başlık altında verilir. Cümlede ettirgenlik, edilgenlik yapıları, *var* yerine kullanılan *olmak* fiili, *var/yok* ile kurulan cümleler ve kullanım örnekleri, master ekli yapılar ele alınır. Arkasından isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, zamirler ve zaminin kullanımları, iyelik ekli yapılar ve çekimleri, zarfların cümlede kullanımı ve zarf türleri (seslenme, derecelendirme, işaret, olumsuzluk, şüphe zarfları) ve bağlama edatlarıyla hâl eklerinin kullanımı ile gramer bölümü tamamlanır.

Eserin son kısmında çeşitli metin örnekleri bulunmaktadır. Burada *Codex Cumanicus*'un Almanca bölümüne benzer bir durum söz konusudur. Bazen alt alta küçük kelime kümeleri, bir gazel, Mezmur'dan İngilizce bir bölüm, Yunanca ve İbranice terimlerin Türkçe karşılıkları, uzun cümle örnekleri, türküler, Latince bölümler, Arap ayları, diyalog örnekleri, varsağı vb. yer alır.

## 2. Esere Eleştirel Bir Bakış

Bu özgün çalışmada dikkat çeken ve belki bir dahaki baskılarda yapılacak küçük birkaç değişikliğe katkıda bulunabileceği düşünülen noktalar üzerinde durulacaktır. Düzeltilmesi gerekenlerin bir bölümü Latince'den Türkçeye yapılan çevirilerle ilgilidir. Bobovy, özgün metinde Arap harfli ve harekeli olarak verdiği Türkçe cümle ve kelimelerin karşısında Latince çevirilerini de göstermiştir. Elimizdeki çalışmada ise Türkçe metinlerin anlamı Latince'sinden çevrilerek verilmiştir. Böyle olunca da Türkiye Türkçesinde bile rahatlıkla anlaşılacak bazı cümlelerin Latince'den çevirisinde anlamdan epey uzaklaşıldığı görülmüştür. Bir metnin asıl anlamı, üretildiği dilde anlaşılır. Tercüme eserler, her ne kadar çok iyi yapılmış olsalar da eserin ilk

üretildiği dildeki kadar anlam zenginliğine sahip değildir. Bu ve benzer durumlarda çeviriye Latince metnin değil, Türkçe metnin esas alınması daha doğru olacaktır. Burada, Bobovy'nin metni nasıl anladığının önemli olduğu, yazarın kendi yaptığı Latince çevirilerin Türkçe metinden anladıklarını bire bir yansıttığı ileri sürülebilir. Fakat çevirilerde kaynak metnin yazarının verdiği anlamların başka bir dile her zaman doğru çevrilmediği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Aşağıda bununla ilgili örnekler verilmiştir.

**2.1.** Özgün kitabın kapağında eserin yazıldığı yer olarak “*In Pera Constantinopolis*” gösterilmiştir. Çevirmen bunu “İstanbul (Constantinopolis) Sarayı’nda” (s. 37) olarak çevirmiştir. Hâlbuki Pera, Beyoğlu semtinin (şimdi ilçe) eski adıdır. Demek ki Bobovy eserini Beyoğlu’nda yazmıştır. Bu bilgi yazarın İstanbul’da hangi semtte yaşadığını da göstermektedir.

**2.2.** Üleştirme (distributivum) isimler anlatılırken verilen, *ikiside* “İkisi birden”, *üçide* “Her üçü, üçü birden”, *hiç biriside* “Onların hiçbirisinde” (doğru çeviri “onların hiçbirisi de” olmalı) gibi örneklerde bitişik yazılan bağlaçlar çeviri yazıda ayrı yazılmalıdır (*ikisi de, üçü de, hiç birisi de*) (s. 71). Osmanlı Türkçesinde da/de bağlaçları önceki kelimeye bitişik olarak yazılırken 1890 yılında Ahmet Mithat Efendi’nin teklifi ile bulunma hâli ekiyle karışmaması için ayrı yazılmaya başlamıştır (Argunşah 2016: 117). Adı geçen bağlaç Arap harfli metinde bitişik yazılsa dahi çeviri metinlerde ayrı gösterilmelidir.

Yazma 50 (76)’da edatlar anlatılırken da/de bağlacı için verilen *ben de, sen de* örnekleri *bende sende* biçiminde okunmuş ve “Hem bende hem sende” (s. 149) olarak çevrilmiştir. Buradaki da/de bağlacı ayrı yazılmalı, örneğin çevirisi “ben de sen de” veya “ben ve sen” olarak verilmelidir. Bir alttaki örneğin *ağ da kara da* “ak ve kara” olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Özgün metinde bu örnekler öncesinde yer alan ve çalışmada atlanan “da/de Bağlacı” başlığı da metne eklenmelidir.

**2.3.** Bilindiği gibi Arapça kökenli *bazı* kelimesinin özgün hâli *ba’z* (بعض) biçimindedir. Sondaki ünlü Türkçede türemiştir. Çalışmada *ba’z kimse* olarak okunması gereken öbek *ba’z-ı kimse* “Bazı kişiler” biçiminde gösterilmiştir (s. 72). Burada Farsça bir tamlama söz konusu değildir. Oysa 37/52 numaralı sayfada *bazı* sıfatı tanıtılırken kelime Arapçadaki özgün biçimiyle *ba’z* olarak verilmiştir. Yayımcılar bu kelimenin sıfat olarak kullanıldığını dikkate almadan *ba’z* kelimesiyle kurulan 13 örnek cümlede kelimeyi yine Farsça tamlama olarak okumuşlardır. Bobovy, 53. sayfada bu kelimenin iyelik ekli biçimi olan *ba’zısı* sıfatında bir /ı/ ünlüsü türetmiştir. Burada bir sorun yoktur. Yine aynı sayfada *ba’z kimesne* başlığı altında verilen örnek cümleleri yayımcılar bu defa *ba’zı* olarak okumuşlardır. Oysa Bobovy’nin örnekleri bize gösteriyor ki *ba’zı* kelimesi yalın biçimde bulunduğu henüz ünlü türemesi meydana gelmemiştir.

**2.4.** Eserde “Bir bölgenin ya da bölge sakinlerinin adını biçimlendiren sözcükler de vardır; ancak bunların kuruluşu değişiktir” açıklaması yapıldıktan sonra verilen şu örneklerde ülke adları Latinceleriyle bırakılmayıp bugünkü kullanımları dikkate alınarak çevrilmelidir: *İngiltere* “Anglia” sözcüğünden *İngiliz* “İngiliz”, *Fransiya* “Gallia” isminden *Fransız* “Fransız”, *Leh Vilâyeti* “Polonia” sözcüğünden *Leh* “Polonyalı”, *Frengistan* “İtalia” sözcüğünden *Frenk* “İtalyalı”, *Urus Vilâyeti* “Russia”

sözcüğünden *Rus* “Rus”, *Moskva* “Moskova” sözcüğünden *Moskoflu* “Moskovalı”, *İspanya* “Hispania” sözcüğünden *İspanyol* “İspanyol”, *Venedik* “Venetice” sözcüğünden *Venedikli* “Venedikli” gibi” (s. 73).

Bu paragrafın tam ve doğru çevirisi şöyle olmalıdır: “İngiltere “İngiltere” sözcüğünden *İngiliz* “İngiliz”, *Fransiya* “Fransa” sözcüğünden *Fransız* “Fransız”, *Leh Vilâyeti* “Polonya” sözünden *Leh* “Polonyalı”, *Frengistan* “İtalya” sözcüğünden *Frenk* “İtalyalı”, *Urus Vilâyeti* “Rusya” sözünden *Rus* “Rus”, *Moskav* “Moskova” sözcüğünden *Moskavlu* “Moskovalı”, *İspanya* “İspanya” sözcüğünden *İspanyalu* “İspanyalı”, *Venedik* “Venedik” sözcüğünden *Venedikli* “Venedikli” gibi”.

**2.5.** Çalışmada hemze ile ayın zaman zaman karıştırılmıştır. Mesela 74. sayfada *şeyceğiz* kelimesine düşülen dipnotta, “Arapça kökenli *şey*’ sözcüğü daima *ayınsız* yazılmıştır.” denmektedir. Aynı hata kitabın “Yöntem” bölümünde de yapılmış, “Örneğin Ali Ufkî Bey, Arapça *شيع* sözcüğü daima *ayınsız* yazılmıştır. Bu tip örneklerden yola çıkarak yazarın bazı noktalarda konuşma dilini tam olarak yansıttığı söylenebilir.” (s. 9) denilerek Arapça *şey*’ kelimesinin ayınla yazıldığı ileri sürülmüştür. (Birinci cümleinin bozukluğu kitabın iyi kontrol edilmediğini göstermektedir). Yine 138. sayfada geçen *cüz*’ (جزء) kelimesine düşülen dipnotta ise “Yazmada *cüzi*’ kelimesi (جزوع) şeklinde yazılmıştır.” denilerek kelimenin sonunda ayın harfî gösterilmiştir. Oysa her iki kelimenin sonundaki harfler ayın değil, hemzedir.

**2.6.** Aşağıda başka örnekleri de yer alan yanlış çevirilere bir örnek vermek istiyorum. Bobovy hâl ekleri için *kalemtraş* kelimesini kullanarak teklik ve çokluk biçimlerine 10 örnek cümle vermiştir (yayımda birisi atlanmış). *Kalemtraş* kelimesine 105-106. sayfalardaki cümlelerde “neşter”, 113. sayfadaki iki örnekte ise “kalemtraş” anlamı verilmiştir. Bunların hepsi “kalem olarak kullanılan kamyş ucunu açmaya yarayan kesici alet, kalemtraş” olarak düzeltilmelidir. Ayrıca dizinde *kalemtraş* (s. 205) olarak verilen kelime *kalemtraş* olmalıdır. Eserde “neşter” olarak çevrilen örnek cümleler şöyledir:

*Ƙalemtraşım bozuldu* “Neşterim bozuldu”

*Ƙalemtraşımın uçı kırıldı* “Neşterimin ucu kırıldı”

*Ƙalemtraşıma bir sap yaptırdım* “Neşterime bir tutacak yaptırdım”

*Ƙalemtraşımı uğurladılar* “Neşterimi çaldılar”

*Ƙalemtraşımdan pāresin kopardı* “Neşterimden bir parça kopardı”

*Ƙalemtraşlarım şatıldı* “Neşterlerim satıldı”

*Ƙalemtraşlarımın uçları sivri* “Neşterlerimin uçları sivri”

*Ƙalemtraşlarımı ucuz şatdılar* “Neşterlerimi ucuz sattılar”

*Ƙalemtraşlarımdan birer akça bāc aldı* “Neşterlerimden birer akçe vergi aldılar”

*Ƙalemtraşım* “Kalemtraşım”, *Ƙalemtraşımız* “Kalemtraşımız”

17. yüzyılda bu kelimenin kendisi de çevirisi de “kalemtraş”tır. Bu kelime, Osmanlılarda hat sanatı yanında günlük hayatta da kullanılan yazı yazma aleti kamyşın

ucunun açılmasında kullanılan aletin adıdır. Bobovy'nin eserinden bir yıl önce yazılan (1665) Parigi'nin sözlüğü (Kartallıoğlu 2015) ile 14 yıl sonra (1680) yazılan Meninski'nin *Thesaurus*'unda (Tulum 2011) kelimeye “kalemtırış, kalem açacağı” anlamları verilmiş, her iki eserde de “neşter” anlamı yer almamıştır. Yüzyıllar sonra yazılan Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türki* adlı eserinde de yalnız “kalemtırış” anlamı vardır. Yanlışlık, çeviriyi yaparken Türkçe metindeki *kalemtırış* kelimesinin anlamından değil de Latince karşılığından hareket edilmesinden kaynaklanmıştır. Kamışın “kalem” olarak nitelendirildiği ve bunun ucunu açmak için *kalem yonmak*, *kalem kesmek*, *kalem açmak* terimlerinin kullanıldığı sözlüklerde kayıtlıdır. Bugün de hattatlar ve hatla uğraşanların kullandığı bu alet çeşitli alışveriş sitelerinde “kamuş kalemtırış bıçağı”, “hat kalemtırış bıçak”, “hat bıçağı”, “kamuş kalem açma bıçağı” vb. adlarla satılmaktadır. Bu aletin sapları ahşap, geyik boynuzu vb. nesnelere olmaktadır. Neşter, tarihî metinlerde “cerrah aleti” yanında “çeşitli sanatlarda kesme aleti” olarak da kullanılmıştır.

*Kalemtırış* sözünün yukarıda adı geçen tarihî eserlerdeki tanımları şöyledir:

*ķalem-tırāş, sekīnū 'l-ķalem* “kalemtırış, kalem açacağı” (Kartallıoğlu 2015: 525)

*ķalem yonmak* “kalem açmak, sivriltmek” (Kartallıoğlu 2015: 525)

*ķalem yonmaķlığı, kesindisi* “kalem ucu açma” (Kartallıoğlu, 2015: 525)

*ķālem-tirāş* “kezek, bıçkı, ķālem, mibrā, mibrāt” (Tulum 2011: 1085)

*ķālem yonmaķ* bkz. *ķālem kesmek* (Tulum 2011: 1085)

*ķālem kesmek* “ķālem yonmaķ, ķālem traş etmek, tahrif etmek” (Tulum 2011: 1085)

*kalemtırış* “Kalem yonmaya mahsus çakı ki uzun saplıdır ve açılıp kapanmaz” (Şemsettin Sami 2010: 572).

*kalem açmak* “yonmak” (Şemsettin Sami 2010: 571).

### 3. Eserde Yanlış Okunmuş Kelimeler

Çalışmanın bu bölümünde yayımcıların yanlış okudukları, dolayısıyla yanlış anlamlandırdıkları kelimeler açıklanmaya çalışılacaktır. Kitaptaki metinler özgün metinle karşılaştırılmış ve âdeta yeniden okunmuştur. Aşağıda, metinde geçen cümleler bütün olarak alınıp yanlış okunan kelimeler ve bunların düzeltilmiş biçimleri koyu olarak gösterilmiştir. Ayrıca, yanlış okunup yanlış anlam verilen kelimelerin çevirileri de düzeltilmiştir. Bu bölümde sondaki rakamlar yayımdaki sayfa numaralarını göstermektedir.

*Damarında bir delik var!* → **Dam** *ardunda bir delik var!* (s. 35)

*morde olmaķ* “ölü olmak” → **mürde** *olmaķ* “ölmek” (s. 65). Dizinde kelimenin kökeni Latince olarak verilmiştir. Türkçe metinlerde kullanılan kelime *morde* değil *mürde*'dir ve Farsça kökenlidir.

*gözün gür olsun* → *Gözün* **kör** *olsun* (s. 87) (krş. **köy**)

*Haydā* “Hadi git” → **hayde** (s. 87)

*Mekleb okuram* “Meklep okuyorum” → *Mektüb okuram* “Mektup okuyorum” (s. 92)

*Seni ağaya kolaram* “Seni ağabeyime isteyeceğim” → *Seni ağaya kovlaram* “Seni efendiye/ağaya şikâyet ederim” (s. 93)

*Kimse kâşamları dost idinmesün* “Kimse iyi, kibar insanları dost edinmesin” → *Kimse kaşmerleri dost idinmesün* “Kimse maskara/soyтары kimseleri dost edinmesin” (s. 93)

*Her kimüñ murâdı var degirmencinüñ şu* “Herkesin bir arzusu vardır. Değirmencinin muradı da sudur” → *Herkesüñ murâdı var degirmencinüñ şu* “Herkesin bir muradı var, değirmencininki su” (s. 93)

*Bunu urdurdı* “Bana boyunduruk vurdurdu” → *Boynu urdurdı* “Boynu vurdurdu” (s. 94)

*Çıgutlar yalancı mesihi şimdiye dek zindāndan çıkartmadılar* “Yargıçlar, sahte mesihi şimdiye kadar zindandan çıkartmadılar” → *Çıfutlar yalancı mesihi şimdiye dek zindāndan çıkartmadılar* “Yahudiler sahte mesihi şimdiye kadar zindandan çıkartmadılar” (s. 95). *Çıgutlar* → *Çıfutlar* “Yahudiler” (Far. *cuhūd* > T. *çıfud*, *çıfut*)

*Bende çok ahlâk nâ-pesendide var* “Bende beğenilmeyen bir sürü huy var” → *Bende çok ahlâk-ı nâ-pesendide var* “Bende beğenilmeyen çok huy var” (s. 95)

*Bıçağın kabı* “Bıçağın kılıfı” → *Bıçağın kımı* “Bıçağın kımı” (s. 99)

*‘İzzetlü ve kudretlü sultānum ‘Alī Ağa* “Görkemli ve şanlı sultanım Ali Ağa” → *‘İzzetlü ve mürüvvetlü sultānum ‘Alī Ağa* “Şerefli ve cömert sultanım Ali Ağa” (s. 101)

*Benim babam* “Benim babam” → *Benim eglencem* “Benim eğlencem” (s. 103)

*Kirālarımı düşürdim* “Kira gelirlerimi düşürdüm” → *Kirālarımı devşürdim* “Kiralılarımı topladım” (s. 106)

*Çapuma geldi* “Benim evime geldi” → *Çapuma gelme* “Evime gelme” (s. 107)

*Naşihatıñle hāıldür* “Senin nasihatın çok kötüdür” → *Naşihatıñe mā’ıldür* “Senin nasihatini dinlemeye isteklidir” (s. 108)

*Anı anañdan al da baña vir* “Onu, annenden al, bana ver!” → *Ügey anañdan al da baña vir* “Üvey annenden al da bana ver” (s. 109)

*Çokasına güve üşüşdi* “Kumaşına güve üşüştü” → *Çokasına güve üşdi* “Kumaşına (elbisesine) güve üşüştü” (s. 112)

*Çokalarının görümi alındı* “(Kız istemek için) görümlük kumaşlar alındı” → *Çokalarının gümrügi alındı* “Kumaşlarının gümrük vergisi alındı” (s. 112)

*Yapularına kireç köndürdi* “Evlerine kireç yaktırdı, kireç hazırlattı” → *Yapularına kireç gönderdi* “Evlerine (inşaatlarına) kireç gönderdi” (s. 113)

*Kendü kendümüze bednām tarandik* “Kendi kendimize acı çektik, acılara maruz kaldık” → *Kendü kendümüze bednām kazandik* “Kendi kendimize kötü ad kazandık” (s. 117)



*Kendü kim idüğümi bilmem* “Kendimin kim olduğunu bilmiyorum” → *Kendüm kim idüğümi bilmem* “Kendim, kim olduğumu bilmiyorum” (s. 119)

*Kimlerden düşürdiñ bu aqça* “Kimlerden aldın, elde ettin, topladın bu parayı?” → *Kimlerden devşirdiñ bu aqça[ıy]?* “Bu parayı kimlerden topladın?” (s. 119)

*Kimilerden du'ā kimilerden devā al* “Kimilerinden dua, kimilerinden ise deva al” → *Kimilerinden du'ā, kimilerinden deve al* “Kimilerinden dua, kimilerinden deve al” (s. 120) (Metinde iki kez tekrarlanan bu atasözünde *devā* olarak okunan kelime *deve* olmalıdır, metnin Latince çevirisinin anlamı da “deve”dir. Bu atasözünün Latince çevirisinde şöyle bir açıklama vardır: “Bir Türk atasözüdür. Yoksullara hayırlı kazanç ve aynı şekilde zenginlere haksız kazanç değil de çalışkanlık ve iyi niyetli olma duası edilmeli.”

*Ba'zı kimesne baña didiği sen yolcusan* “Bazı kişilerin bana dediği şudur: sen yolcusun” → *Ba'z kimesne baña didi ki sen yolcusen* “Bazı kimseler bana dedi ki sen yolcusun” (s. 124)

*Ba'zı kimesne aqça virdim senedi elinden alamam* “Bazı kişilere borç para verdim ama senetleri elinden alamadım” → *Ba'z kimesne[ıye] aqça virdim, şimdi elinden alamam* “Bazı kimselere borç para verdim, şimdi elinden alamıyorum” (s. 124)

*Bunlar kim ādemdür* “Bunlar da sözde adamdır” → *Bunlara kim ādem der?* “Bunlara kim insan der?” (s. 126)

*Bir zamān bir ayrı* (hücre, yer, aralık) *bu üslūbda yapırdım* “Bir zamanlar bu ölçüde bir hücre yaptırđım” → *Bir zamān bir eyeri bu üslūbda yapırdım* “Bir zamanlar bir eyeri bu üslupta yaptırđım” (s. 133)

*Dirler ki Fransa Kralı 'Osmān pādīşāhuñ ħasmidur* “Galya (Fransa) kralı Osmanlı imparatorunun akrabasıdır” → *Dirler ki Fransa Kralı 'Osmān pādīşāhuñ ħışumidur* “Derler ki Fransa kralı Osmanlı padişahının akrabasıdır” (s. 135)

*Hebimiz kiliseye varduķ bizden gayrı* “Bizim dışımızdaki herkes (kiliseden) ayrıldı” → *Hepimiz kiliseye vardık birden gayrı* “Bir kişi dışında hepimiz kiliseye gittik” (s. 140)

*yanmazdan evvel* “Etrafını sarmadan önce, etrafını çevrelemeden önce” → *yatmazdan evvel* “yatmadan önce” (s. 148)

... *yerde yatan çamaşırı devşir ve hekbeye ko!* “... yerde duran çamaşırları topla ve kovaya düzenli bir şekilde koy” → ... *yerde yatan çamaşırı devşir ve hegbeye ko!* “... yerde yatan çamaşırları topla ve torbaya (veya dolaba) koy” (s. 157) (bk. **hegbe** “torbá, cāmedān” (Tulum 2011: 838), **cāmedān** “geyisi koyacak dolab” (Tulum 2011: 477).

*Ufuķī der yürek nereden berüy berüy berüy*

*Yanar āvāre oldı kardan berüy berüy berüy*

“Ufuķī der ki, bu imanlı yürek neden, hey hey hey! Ateşle yanıyor ve her işten mahrum kalıyor, hey hey hey!”

*Ufuķī der yürek nārdan berüy berüy berüy*

*Yanar āvāre oldı kardan berüy berüy berüy*

“Ufkî der ki yürek ateşten yanar, hey hey hey, işten geri kaldı, hey hey hey” (s. 159)

Bu bölüm kitapta yer alan bir tahmis üzerindeki düzeltilemlerle bitirilecektir.

16. yüzyıl şairlerinden Usûlî'nin “peydâ” redifli gazelinin ilk beytine yine aynı asırda yaşamış Âgehî'nin yapmış olduğu tahmis, eserin 55/83 sayfasında tek başına yer almaktadır. Aruzun *mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbıyla yazılan, son iki mısrası Usûlî'ye ait olan bu tahmiste hem vezni hem anlamı bozan bazı kelimeler bulunmaktadır (s. 154). Şiirin eski ve düzeltilmiş hâli aşağıda verilmiştir:

#### **Ġazel-i Uşûlî ve Tahmîs-i Āgehî**

İden nakkâş-ı kudretdür kamu şeyden **sor** peydâ

Muħakkaķ nür-ı ĥakdan eyleyen gözde nazar peydâ

Ki bu söz **natıķ-ı ĥakdur** ĥakdan oldu bu ĥayır peydâ

Vücüd-ı muṭlaķuṅ **baħri ne** mevcin kim ider peydâ

**Ana elħak** sırrını söyler eger maħfî eger peydâ.

İden nakkâş-ı kudretdür kamu şeyden **şuver** peydâ

Muħakkaķ nür-ı ĥakdan eyleyen gözde nazar peydâ

Ki bu söz **nuṭķ-ı ĥakdur** ĥakdan oldu bu ĥayır peydâ

Vücüd-ı muṭlaķuṅ **baħrine** mevcin kim ider peydâ

**Ene'l-ħak** sırrını söyler eger maħfî eger peydâ.

Düzeltilen kelimelerin anlamları şöyledir: *şuver* “suretler”, *nuṭķ-ı ĥakdur* “gerçek sözdür”, *baħrine* “denizine”, *ene'l-ħak* “ben Hakk'ım”.

#### **4. Özgün Metinde Bulunduğu Hâlde Çalışmaya Alınmamış Cümleler**

Yayımlanmış metinle özgün metin karşılaştırıldığında bazı cümlelerin atlanarak çalışmaya alınmadığı görölmüştür. Metne alınmayan cümlelerde geçen kelimeler doğal olarak dizinde de yoktur. Bu cümleler ve çevirileri aşağıda verilmiştir. Sondaki rakamlar özgün metne aittir.

*Toz olur kaldır eteyin* “[Toz olur, eteğini kaldır]” (Yazma 3)

*Allah nimetini artırsun* “Allah nimetini artırsın” (28/34)

*Okuduđum ĥak için* “Okuduđum hak için (yemin ederim)” (29/35)

*Senin 'akluṅ var mı? (Niçün yok?)* “Senin aklın var mı? (Neden yok?)” (29/36)

*Davası dinlendi* “İddiası dinlendi” (30/37)

*Davasını dinlediler* “İddiasını dinlediler” (30/37)

(Yorguna rāħat yarar), *deđenek eřeđe yarar* “(Yorgun insana rahatlık iyi gelir), eřeđe deđnek iyi gelir.” (30/38)

(Köleyi niceye aldıṅ?) -*Beř gurūřa*. “(Bu köleyi kaça aldıṅ?) -Beř kuruřa” (30/38)

*Sana şoluk aldırtmaz* “Sana soluk aldırtmaz” (31/39)

*Aña yedirdi* “Ona yedirdi” (31/39)

*Yatmağa varayım* “Yatmaya gideyim” (32/41)

*Yazmağa varayım* “Yazmaya gideyim” (32/41)

*Beni sık bağladı* “Beni sıkı bağladı” 33/43)

*Kaletmıraşlarım şü vir* “Kalemıraşlarım su ver” (34/45)

*Kimi batırdıñ* “Kimi batırdın?” (metinde *batırdan* gibi okunuyor) 36/50

*Bular ve bunlar yaramaz tayfadur* “Bunlar yaramaz tayfadır” (38/54)

*Tahkik böyle midir?* (Tahkik böyledir) “Gerçekten böyle midir? (Kuşkusuz durum böyledir)” (39/55)

*Senin önünde* “Senin önünde” (46/69)

## 5. Esere Alınmamış Kelime ve Ekler

Birkaç cümlede bazı kelimelerin veya eklerin atlandığı, bu durumun da metnin yanlış anlaşılmasına sebep olduğu görülmüştür.

*Başuñ üstüne* “Başının üstüne yemin ederim” → *Başuñ gözüñ üstüne* “(Senin) başın, gözün üstüne” Metinde *gözün* kelimesi *güler* okunacak biçimde yazılmış ve harekelendirilmiştir. Bu cümleden hemen sonra gelen *Padişah başım için* “Padişahım! Başımın üstüne yemin ederim!”, ve *Başım gözüm üstünde* “Başım gözümün üstünde yeri var!” örneklerine bakarak düzeltme yapılmalıdır. Bobovy'nin dikkatsizliğinden kaynaklanmış bir yanlış yazım olmalıdır.

*Gicede kitāb okındı kullandı* “Gece vakti kitap okunuyordu ve kullanılıyordu” → *Gicede kitāb okındı* “Geceleyin kitap okundu”, *kullandım* “kullandım” (s. 95)

*Gicede kitābı okudular kullandılar* “Gece vakti kitabı okudular ve kullandılar” → *Gicede kitāb okudular* “Gece vakti kitap okudular”, *Beni kullandılar* “Beni kullandılar” (s. 95). (Edilgen ve etken çatıya iki ayrı örnek verilmiştir)

*O böyle bir ādem ki ākranı yokdur* “O, eşi benzeri olmayan bir adamdır” → *O böyle bir ādemdür ki ākranı yokdur* “O, öyle bir insandır ki benzeri yoktur” (s. 95)

*Vāllah* “Tanrı adına/aşkına hayır, yoktur.” → *Vallāh yok* “Vallahi yok” (s. 135)

*Bize harçlığı için alay malay iki ğurüş virdi* → *Bize yol harçlığı için alay malay iki ğurüş virdi* “Bize yol harçlığı için altı üstü iki kuruş verdi” (s. 140)

*İstemezsen ki seni severem* “Sen, benim tarafımdan sevmek istiyorsun. Benim sadakatim seni korkutuyor. Senin ruhun benimkinden çok farklı” → *Sen istemezsen ki seni severim* “Seni sevmemi istemiyorsun” (s. 151)

*Şeyhü'l-islām ve kazı'askerlere* “Şeyhülislam ve kazaskerlere” → *Şeyhü'l-islām ve kazı'askerlere elķābdur* “Şeyhülislam ve kazaskerlere unvanıdır” (s. 154)

*Başa ucuzca vir ki dahı dükkânıña gelem lâzım oldukça* “Bana iyi bir fiyata ver ki, ben de lazım oldukça senin dükkânına tekrar geleyim” → *Başa ucuzca vir ki bir dahı dükkânıña gelem lâzım oldukça* “Bana ucuzca ver ki lazım oldukça dükkânına bir daha geleyim” (s. 161)

*hemân tek* (başlık atlanmış, s. 140)

## 6. Eserdeki Çeviri Yanlışları

Metinlerin çevirilerinde yer yer yanlışlıklar bulunmaktadır. Yukarıda verdiğimiz *kalemtraş* kelimesinde olduğu gibi bunların bir kısmı çevirilerin Türkçe metinden değil, Latince metinden yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bobovy metni nasıl anlarsa anlansın, Latinceye nasıl çevirirse çevirsin yayımcıların metindeki doğru biçimi göstermesi, Bobovy'nin bazı çevirileri için not konulması daha doğru bir yöntem olurdu.

*yatsıda* “Gece yarısından önceki vakit” → “Yatsı vaktinde” (s. 80)

*Hakkuñ belâsı* “Allahın belası senin üstüne olsun!” → “Allah'ın belası” (s. 87)

*Bire kodoş* “Bre dedikoducu!” → “Bre pezevenk” (< Erm. *godoş*) (s. 88)

*Bire cezû* “Sabırsız” → “Bre cadı” (s. 88)

*Sevmege geldim beni tatmağa kıomaz* “Ben sevmek için geldim, aşka tutkunum, hazırım, ancak sevgili beni öpmeden bırakmaz” → “Sevmek (sevişmek) için geldim, öpmeye izin vermez.” (s. 98) (*tat-* fiiline dizinde “tatmak, tadına bakmak” anlamı verilmiştir (s. 234)

*Kuleler hişârdan onar ayak yüksek idi* “Kuleleri on ayaktan daha yüksek duvarlarla süslüyorlardı.” → “Kuleler hisardan onar ayak yüksek idi” (s. 100)

*Çeşm-i siyâh* “Kara gözler” → *Çeşmi siyâh* “Kara gözlü”. Bu isnat öbeğinin arkasından gelen örnekler bizi doğru yönlendirmelidir: *Şaçı şarı* “Sarı saçlı”, *Ayağı topal* “Topal ayaklı”, *Gözi şası* “Şası gözlü”, *Eli sakaç* “Sakat eli”. Bu bölümün başlığında yer alan “Zaman zaman sıfatlar ismin yanına niteleyici olarak konulur.” cümlesi de aynı anlama gelmektedir (s. 101).

*Süd anañıñ cehizidir* “Süt, annenin önemli unsurudur” → *Süd anañıñ cehizidir* “Süt, (senin) annenin çeyizidir” (s. 109)

*Gemileriñiñ reisleri kıadadur* “Gemilerin kaptanları nerededir?” → “(senin) Gemilerinin kaptanları nerededir?” (s. 111)

*Ağalar belı götürdi* “Efendilerini iyi bir şekilde ağırladı” → *Ağalarını balı götürdi* “Efendilerine bal götürdi (?)” (112). Cümle hâlâ sorunludur. *Balı* biçiminde düşündüğümüz kelime *bay* olarak da okunup yorumlanabilir!

*Bunlarıñ adı çekilür* “Bunların huyları birbirine benzer” → “Bunların adı zikredilir” (s. 126)

*öğleyin* “öğle vaktine doğru” → “öğle vakti” (s. 143)

*aşşamda* “akşama doğru” → “akşamleyin” (s. 143)

*dün yarısında “?”* → “gece yarısı” (anlamı atlanmış) (s. 143)

El-Fakîr İbn-i Yahyâ “Gariban oğlu Yahya” → “elfakir İbn-i Yahya (bendeniz Yahyaoğlu)” (s. 157)

*Şabâh güneş kalkmazdan evvel beni uyandır* “Şafak vakti güneş doğmadan önce beni uyandırmaya özen göster” → “Sabah güneş yükselmeden önce beni uyandır” (s. 157)

*Behey nazargâhım tağlar berüy berüy berüy* “Behey, benim nazargâhım dağları bana yaklaştı, hey hey hey!” → “Be hey nazargâhım (seyrettiğim) dağlar, hey hey hey!” (s. 158)

*Dur bir pârecik sıklet yokdur* “Çok az bekle, biraz bekle, susmaya gerek yok!” → *Dur bir pâracık sıklet yokdur* “Birazcık bekle, sıkıntı yoktur!” Metinde iki ayrı cümle olan bu bölüm anlam bütünlüğü için birleştirilerek alınmalı (s. 161-162).

*Sultân çıkıncaya dek katlan, sultân dahı hâzır degildir* “Hükümdar oluncaya kadar dayan, sabret! Hükümdar olmaya daha hazır değildir” → Hükümdar (dışarı) çıkıncaya kadar sabret, hükümdar henüz hazır değildir” (s. 162). Burada, metindeki anlamın tam olarak verilebilmesi için iki ayrı cümle birleştirilerek alınmalıdır.

*Bu gün filânı gördün mi?* “Bugün herhangi bir yerde, herhangi birini gördün mü?” → “Bugün falanı (falan kişiyi) gördün mü?” (s. 162)

*Çarşular kaldırımlar ve cümle yollar hem şokâklar çamurla tolar* “Çarşılar, kaldırımlar, dar sokaklar ve bütün yollar çamurla doludur” → “Çarşılar, kaldırımlar, bütün yollar ve sokaklar çamurla dolar” (s. 164)

*anuy için gezmenüñ hazzı yok* “Orada dolaşmak can sıkar ve hoş olmaz” → “Bu yüzden gezmenin tadı yok” (s. 164)

## 7. Eserdeki Diğer Yanlışlar

Metinde ünlülerin gösteriminde birçok hata bulunduğu, özellikle düz veya yuvarlak okumalara fazla dikkat edilmediği görülmektedir. Bilimsel bir eser için bunların sayısının çok olması üzerinde yapılacak dil çalışmalarında kullanıcıları yanlış yönlendirebilir.

Metinde tespit edilen yanlışlıkların bir bölümü doğru yazımlarıyla birlikte verilmiştir. Kelimelerden sonra gelen sayılar kelimenin geçtiği sayfa numarasını göstermektedir:

*digme* → *dikme* 36, *h`âce* → *hoca* 93, *h`âcesi* → *hocası* 96, *h`âcemüñ* → *hocamüñ* 99, *dögdürdi* → *dögdürür* 95, *bâğçemüzüñ* → *bağçemüzüñ* 99, *entari* → *anteri* 99, *şâdırvân* → *şâdarvân* 100, *seniñ koñşun* → *[seniñ] koñşun* 103, *bizim eglencemüz* → *[bizim] eglencemüz* 104 (diğerleri de), *açuk* → *açık* 107, *iļçilerimüñ bir gitti...* → *iļçilerimüñ biri gitti...* 108, *analarıñdan* → *analarından* 109, *hayr* → *hayır* 109, 116, *bizümkine* → *bizümkiye* 114, *kendününkiñi* → *kendününki[yi]* 114, *arısını* → *karısını* 115, *kendüni* → *kendüñi* 116, *çalışraz* → *çalışarız* 116, *kendünden* → *kendüden* 117, *kendüme* → *kendümi* 117, *kendüne* → *kendüñe* 117, *‘aybladılar* → *‘aybladılar* 117, *kendü kendilerini* → *[kendü] kendülerini* 117, *kendü*

*kendülerinden* → [kendü] *kendülerinden* 117, *yörüsen* → *yörürsen* 118, *'aklıuzca* → *'aklıuzca* 118, *itdi* → *itdim* 118, *elime* → *elimüze* 118, *kendünüj* → *kendünüj* 118, *anlaruñ* → *onlaruñ* 119, *ney* → *nenüj* 121, *iyilik* → *eylik* 123, *elin* → *eliñ* 124, *iyilikle* → *eylikle* 125, *iyiligin* → *eyligin* 125, *sevemez* → *sevmez* 125, *çırışlu* → *çirişlü* 126, *ziyāde istersen* → *ziyade* 129, *istedüimden* → *istedüinden* 130, *dahı* → *daha* 131 (4 kez), 132, *eyilik* → *eylik* 132, *tutki* → *tut ki* 137, *tutalmki* → *tutalım ki* 137, *benüm* → *benim* 137, *oşamun* → *oşamun* 141, *ošanuñ* → *ošanuñ* 141, *içinde* → *içinde* 142, *bizim* → *bizüm* 142, *sizün* → *siziñ* 142, *o yana* → *bu yana* 145, *gönliñe* → *gönline* 146, *sevdükigi* → *sevdüñi* 150, *gelenden* → *geleden* 153, *hâtırur* → *hâtırur* 156, *misâfirlerimiz* → *müsâfirlerimiz* 156, *'ulüfe* → *'ulüfeyi* 156, *gāvuruñ* → *gāvur* 156, *bağlıya* → *bağlaya* 156, *āl-i Türkī* → *āl-i Türkī* 156, *mevt* → *fevt* 156, *kapuyu* → *kapuyı* 157, *götür* → *götür ve* 157, *yıka* → *yayka* 157, *itdigimizi* → *itdigimizi* 158 vb.

Metinde birkaç yerde özellikle /s/ ve /t/ harflerinde çeviri yazı işaretlerinin eksik olduğu görülmüştür. Metin baştan sona kontrol edilmeli ve eksik işaretler tamamlanmalıdır.

Çalışmada özgün metinde yer alan ara başlıklar veya bu başlıkları gösteren işaretler zaman zaman atlanmıştır. Bazen sayfa yanlış yerden başlatılmış, bazen de örnek cümleler yanlışlıkla bir üstteki veya alttaki başlığın altına konulmuştur. Bunlarla ilgili şu sayfalar yeniden kontrol edilmeli, gerekli düzeltme ve eklemeler yapılmalıdır: 30/37, 31/39, 33/43, 34/45, 34/46, 36/49, 36/50, 38/53, 38/54, 40/57, 47/70, 49/75, 51/78, 63/91, 65/96.

## 8. Eserin Dizindeki Bazı Yanlışlar

Burada çalışmanın sonunda yer alan gramatikal dizinle ilgili birkaç noktaya dikkat çekilecektir.

**8.1.** Çalışmada dizinin nasıl hazırlandığı ile ilgili bilgi bulunmaması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Mesela, her kelime veya ekin sonunda gösterilen iki rakamın (örnek: ufûkî 91/27, ulak 47/6) ne anlama geldiği hiçbir yerde kayıtlı değildir. Bunlardan birincisinin metnin sayfası, ikincisinin satır numarası olması beklenir. Fakat metin yayımında satır numaraları kullanılmamıştır. Metnin özgün biçimi varak olarak numaralanmıştır. Klasik metinlerde olduğu gibi 1a iç kapak, 1b metnin başlangıcı olarak yer almamakta, kitabın kapağı yazma 4 sayfasında bulunmakta, metnin ilk sayfası ise yazma 8 (2b) sayfasında başlamaktadır. Yazma nüshanın 1a, 1b ve 2a sayfaları boştur. Özgün eserin numaralanışı da bir gariptir. Mesela metindeki 7b-8a sayfaları yazmada 8 olarak numaralanmıştır. Yayımında ise yazmanın yaprakları ve dolu sayfaların numaraları birlikte verilmiştir. Mesela “Yazma 8 (Sayfa 3)” başlığı aslında metindeki 3a yaprağını göstermektedir. Özgün eserdeki boş sayfalar da numaralandırılmamıştır. Dizinde geçen *ufûkî* kelimesinin yerini metinde aradığımızda 91 sayısının yazmanın sayfasını gösterdiğini, kelimenin kitabın 157. sayfasında, “Yazma 63 (sayfa 91)” başlığı altında geçtiğini tespit etmekteyiz. Madem dizinde satır numaraları gösterilmiş, bunların metinde de gösterilmesi kullanıcılar açısından faydalı olurdu. Çünkü metinde satır numaraları yer almıyor. 91. sayfanın 27. satırını bulmak için aşağı yukarı 1,5-2 sayfalık metni gözden geçirmek gerekiyor.

**8.2.** Birçok yüksek lisans ve doktora tezinde karşılaşılan bir yanlışın bu çalışmada da devam ettiği görülür. Metinde bir kez geçen bir kelime için dizinde/sözlükte birkaç anlam verilmesinin gerekçesi anlaşılammaktadır. Özellikle öğrenciler dizindeki kelimeyi anlamlandırırken sözlüğü açmakta ve oradaki bütün anlamları kelimenin karşısına yazmaktadırlar. Maalesef elimizdeki çalışmada da bu uygulamanın örnekleri bulunmaktadır. Hâlbuki dizinden iki şey beklenir: İlki metinde geçen bütün kelimeleri anlamlarıyla birlikte bulmak, ikincisi ise kelimenin geçtiği sayfa ve satır numarasını bularak buradan hareketle gerektiğinde metinden kontrol etmek. Her şeyden önce dizinde verilen anlamlar mutlaka metindeki bağlamla örtüşmeli, gereksiz anlamlar eklemekten kaçınılmalıdır.

Bu çalışmada tespit edilen bazı örnekler şunlardır:

**ad:** Ad, isim; davranış, huy. *a.-ı* 54/13 (s. 169). Metinde bir kez geçen *ad* kelimesi için dört anlam verilmiş, bunlar noktalı virgülle ikişer ikişer ayrılmıştır.

**beli:** F. 1. İyi, böylece, bu durumda, ayrıca, yanı sıra, evet, oysaki, tabiki. b. 48/61 2. Onaylama bildiren bir ünlem b. 55/2, 5, 6,12, 13. 16, 17. 23 (s.177). Kelimenin iki anlamı tespit edilmiş, bir kez geçen birinci madde için tam sekiz anlam verilmiştir.

**çekişmek:** Ok atmada çekişme; savaşıma, dövüşmeye kalkışma. ç. 17/42 (s. 184)

**dönmek:** Geri dönmek; geri gitmek; kaçmak; geriye gelmek; yüzüstü bırakmak. d. 16/12 (s. 189)

**ehl:** Ar. Kişiler, zümre; eş, zevce. e.-i 60/9 (s. 190). Bir kez geçen kelimeye dört anlam verilmiştir.

**öğünmek:** Övülmek; malını övmek; reklam yapmak; övgüler yağdırmak; malını öne çıkarmak, malını övmek; güzel sözlerle övgüler, methiler düzmek. ö. 13/45 (s. 220)

**sağat:** Ar. Düşük, döküntü, hor, sağlıksız. s. 42/38 (s. 223)

**yoğa:** Çok az; yok ya!; Hiç bir şekilde. y. 62/11, 12 (s. 242).

**8.3.** Dizinde bazı kelimelere metin bağlamındaki anlamlar yerine sözlüklerden alınmış rastgele anlamlar verilmiştir:

**esbâb:** Ar. Kırıksık elbise, yıpranmış ve yırtılmış elbise (s. 190). Hâlbuki metinde doğrudan “elbise, çamaşır” anlamıyla kullanılmıştır: ... *yaşadığı yorganları üstlüğü ve alt esbâbını ve her ne esbâb görürsen dīvârdaki ekserlere as* (s. 157).

**fâidelü:** Ar+Tr. Bereketli; verimli; meyveli; yararlı, faydalı (s. 192). krş. *fâide, fâidesiz*.

**huşûşâ:** Ar. Çok, oldukça çok, fazla, gereğinden fazla, aşırı. h. 60/8 (s. 200). krş. *huşûşen*. Her iki kelimenin anlamı da “özellikle, hususıyla” olmalıdır.

**8.4.** Bazı kelimelerin metinde geçtiği yerler gösterilmemiştir:

**entari:** Elbise (s. 190)

**8.5.** Arap harfli metnin çevirisinde aynı kelime birden fazla biçimde okunmuştur:

**gözel:** Güzel krş. **güzel** (s. 196). Arap harfli bir metinde ö/ü ayrımını tespit etmek imkânsızdır.

**8.6. -mAK** isim-fiil ekiyle türetilmiş isimlerin nasıl anlamlandırılacağı konusu çözümlenememiş, birçok biçim denenmiştir. Hâlbuki bunlar isimdir, bu yüzden de “-mA işi” biçiminde anlamlandırılmalıdır. Dizinden seçilmiş birkaç örnek şöyledir:

**atmak:** 1. atmak, çekmek (s. 174)

**çekişmek:** Ok atmada çekişme; savaşıma, dövüşmeye kalkışma (s. 184)

**dönmek:** Geri dönmek; geri gitmek; kaçmak; geriye gelmek; yüzüstü bırakmak (s. 189)

**getirtmek:** Sevk ettirmek; bir yere doğru taşınmasını sağlamak (s. 194)

**içmek:** İçme işi (s. 200)

**işlemek:** Çalışma (203)

**okumak:** Okumak (s. 216)

**saymak:** Saymak (s. 224)

**8.7.** Dizinde, metinde geçen yer adlarının Türkiye Türkçesindeki karşılıkları dışındaki biçimlerine yer verilmesi gereksizdir. Ayrıca bu yer adlarının gösterilmesinde bir sistemin olmadığı da dikkat çekmektedir. Örnekler:

**fransa:** Galya (Fransa) (özel ad) (s. 192), **fransiya:** Galya, Fransa (s. 193), **frengistân:** İtalya (Yer adı) (s. 193), **ingiltere:** Anglia, İngiltere (s.202), **istanbul;** İstanbul (özel ad) (s. 202), **venedik:** Venetica, Venedik (özel ad) (s. 238) vb.

**8.8.** Dizinde çok sayıda kelime alfabetik sırasında değildir.

## 9. Sonuç

Bilim, iğne ile kuyu kazmaktır. Bilimsel bir eser ise iğneyle kazılmış kuyudur. Her çalışmada eksiklik ve hata bulunabilir. Belki de hatasız çalışma yoktur. Fakat bu hataların sayısı ve oranı önemlidir. Yukarıda verilen örnekler dikkate alındığında, eldeki çalışmada bilimsel bir yayımda beklenenden daha çok hata bulunduğu görülmektedir.

Türkçenin Köktürk, Uygur, Arap, Kiril ve diğer alfabelerle yazılmış metinlerinin çeviri yazısı yapılarak bilim dünyasına kazandırılması önemli bir iştir. Fakat bunu yaparken kolaycılığa kaçılmamalıdır. Farklı alfabelerden çevrilen her kelime üzerinde düşünülmeli, kelimenin okunması ve anlamlandırılmasında metin bağlamı mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca anlamlandırmada Türkçenin her dönemdeki metinlerinin söz varlığına müracaat edilmeli ve gerektiği yerde faydalanılmalıdır.

Tarihî metinlerin geniş okuyucu kitlesine ulaşması için Türkiye Türkçesine aktarılması önemli ve gereklidir. Bu aktarmalarda metin bağlamından kopmamalı, gerçek anlamdan uzak çevirilerden kaçınılmalıdır.

Tarihî metin yayımlarında mutlaka dizin bulunmalıdır. Bu dizinler sağlam sistemlere bağlı ve kendi içerisinde tutarlı olmalıdır. Kelimeler anlamlandırılırken



metin bağlamının dışına çıkılmamalı, mümkünse kelimenin metinde geçtiği cümle veya söz öbekleri dizinde gösterilmelidir.

Metinler üzerinde yapılan çalışmalarda yargı bildiren cümle dışında örnek olarak verilen kelime veya kelime gruplarının ve çevirilerinin ilk harfi büyük yazılmamalıdır. Elimizdeki çalışmada bunlar da düzeltilmelidir.

Bu çalışmada TDK Yazım Kılavuzu'na uymayan birçok yazım örneği bulunmaktadır. Akademik çalışmalarda mutlaka kılavuz kullanılmalı ve imla birliği sağlanmalıdır.

Dr. Yaşar Tokay ve Dr. Nurdan Besli'nin metnini ve dizinini hazırladığı, Prof. Dr. Fafo Telatar'ın Latince bölümlerini çevirdiği bu önemli eser, yukarıda belirtilen hususlar düzeltilerek yeniden yayımlanmalıdır. 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin yapısının tespiti için çok önemli veriler sunan bu eserin sağlam bir grameri yapılmalı ve yeni yayıma eklenmelidir.